

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра філософії та міжнародної комунікації

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан гуманітарно-педагогічного факультету
Інна САВИЦЬКА
“ _____ ” 2023 р.

“СХВАЛЕНО”
на засіданні кафедри філософії та
міжнародної комунікації
Протокол № 7 від “14” лютого 2023р.
Завідувач кафедри
Валентина КУЛЬТЕНКО

”РОЗГЛЯНУТО”
Гарант ОНП 033 «Філософія»
Віра ДОДОНОВА

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

спеціальність **033 Філософія**
освітня програма **033 Філософія**
Гуманітарно-педагогічний факультет
Розробник: доктор філософських наук, професор М.Є. Максюта

Київ – 2023 р.

1. Опис навчальної дисципліни
«Методологія філософських досліджень»

Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь		
Галузь знань	03 – Гуманітарні науки	
Освітньо-науковий рівень	третій	
Освітній ступінь	доктор філософії (PhD)	
Спеціальність	033 – Філософія	
Освітньо-наукова програма	Філософія	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Обов'язкова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Форма контролю	екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної, вечірньої та заочної форм навчання		
	Денна та вечірня форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	1	1
Семестр	2	2
Лекційні заняття	15 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	30 год.	8 год.
Самостійна робота	75 год.	104 год.
Індивідуальні	-	-
Кількість тижневих аудиторних годин	3 год.	4 год.

2. Мета, завдання та компетентності навчальної дисципліни

Мета дисципліни «**Методологія філософських досліджень**» - на засадах висвітлення генези філософських методів, як форм раціоналізації типів філософування (форм «здійснення» мислення) переспрямування мислення суб'єкта навчання на активне освоєння потенційних можливостей творчості особистості у предметно філософськи визначеній системі людиностверджувальності світовідношення.

Завдання дисципліни полягає наданні здобувачами наукового ступеня «доктор філософії» (PhD) знань про проблематику методології філософських досліджень, як присутню складову філософії, - шлях формування методологічної та світоглядкової культури оволодіння *знанням* загальної картини пізнавальної діяльності, раціонально обгрунтованими способами логічного, критичного мислення, *навіками* вибору максимально адекватної завданням конкретного пошуку науково-дослідницької методології, *уміннями* оптимального формування і творчої реалізації наукового методу в сучасних надскладних реаліях наукових досліджень та в цілому життєвих, громадянських компетентностей особистості молодого науковця.

Дисципліна «Методологія філософських досліджень» забезпечує ряд **загальних і спеціальних компетентностей**, передбачених освітньо-науковою програмою «Філософія». Серед них:

ІК (Інтегральна компетентність). Здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у сфері філософії, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

ЗК1. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК2. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК3. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК4. Здатність розробляти проекти та управляти ними.

ЗК5. Здатність розв'язувати комплексні проблеми філософії на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

ЗКу6. Здатність до абстрактного мислення, критичного аналізу текстів, здатність оперативно опрацьовувати значні масиви інформації, генералізувати їх в загальну смислову структуру, виявляти слабкі місця, логічну чи смислову уразливість аргументації.

ЗКу8. Вміння формувати дослідницьке поле власного наукового дослідження у відповідності до сучасної парадигми наукового знання.

СК1. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з філософії та суміжних галузей.

СК3. Здатність застосовувати методи філософського і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

СК5. Здатність аналізувати, систематизувати та узагальнювати результати міждисциплінарних наукових досліджень у сфері філософії, оцінювати сучасний стан і тенденції розвитку філософії.

СК6. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру в сфері філософії, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

СКу7. Знання предметної області філософії та розуміння сутності професійної діяльності, вміння об'єктивно та неупереджено викладати основні проблеми філософії.

СКу8. Здатність до інтерпретації та узагальнення текстів, володіння текстологічною культурою філософа.

СКу9. Здатність виявляти та пропонувати шляхи вирішення соціально-філософських, антропологічних, інвайроментальних проблем.

СКу10. Вміння вести науково-дослідницьку діяльність у сфері філософії та дотичних до неї дисциплін індивідуально та в науково-дослідних групах (колективах).

СКу11. Здатність критично осмислювати події та явища сучасного життя, використовувати філософську рефлексію для формування власної світоглядної позиції, усвідомлювати моральну відповідальність за результати власної наукової діяльності, вміння використовувати філософські знання для роз'яснення глобальних проблем сьогодення.

Вивчення дисципліни «Методологія філософських досліджень» забезпечує також ряд програмних **результатів навчання** передбачених освітньо-науковою програмою «Філософія». Серед них:

РН1. Мати передові концептуальні та методологічні знання з філософії і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з філософії, отримання нових знань та здійснення інновацій.

РН3. Ефективно застосовувати у фаховій діяльності знання основних положень теоретичної і практичної філософії, історії світової та вітчизняної філософської думки, а також основних напрямів та провідних тенденцій у сучасній світовій філософії.

РН4. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні літературні дані; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого інтелектуального та соціокультурного контекстів.

РН5. Планувати і виконувати теоретичні дослідження з філософії та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.

РН6. Глибоко розуміти загальні принципи та методи філософських наук, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері філософії та у викладацькій практиці.

PH8. Розробляти та реалізовувати наукові та інноваційні проекти, які дають можливість створити нове цілісне знання та професійну практику і розв'язувати значущі наукові проблеми філософії з врахуванням соціальних, економічних, екологічних та правових аспектів.

PHy13. Знання основних тенденцій розвитку науки й наукових досліджень у сучасному світі. Знання та розуміння генезису розвитку філософської думки. Вміння та навички виокремлювати на підставі знання напрямів і течій історії філософії актуальних соціально-філософських проблем та здійснення їхнього аналізу.

PHy14. Знання та розуміння закономірностей і підстав розвитку світогляду та образу людини у різних соціокультурних та цивілізаційних середовищах та вміння пропонувати шляхи вирішення соціально-філософських, антропологічних, інвайроменталістських проблем відповідно до запитів сьогодення.

PHy15. Вміння та навички ведення науково-дослідницької діяльності у сфері філософії та дотичних до неї дисциплін індивідуально та в науково-дослідних групах (колективах). Вміння та навички налагодження наукової взаємодії з дослідниками, які мають власну світоглядну позицію та толерантне ставлення до інакодумства.

PHy17. Вміння та навички критичного аналізу подій та явищ суспільного життя, використання філософської рефлексії для формування власної світоглядної позиції, усвідомлення моральної відповідальності за результати власної наукової діяльності. Вміння та навички корелювання досягнення філософської думки з природничими, політичними, етичними знаннями.

3. Програма та структура навчальної дисципліни

Тема 1. Історико-філософський дискурс філософсько-дослідницьких методологій.

Філософсько-традиційні відмінності і спадковість методологій філософських досліджень. Поняття «метод», «методологія», «методологічна свідомість». Конституювання феномена «методологічне відношення», його статус, структура, спрямованість. Поліваріантність значення терміна «історія» («реальні події минулого», «зафіксовані у документах і пам'ятках сліди подій», «здобуті на основі вивчення джерел знання») як кореляти формування та функціонування методології філософських досліджень.

Розвиток методологій філософських досліджень на засадах історичних фактів як виробленого знання, тлумачення подій, пам'яток, документів, історичних свідчень. Теоретична навантаженість історичних фактів розвитку філософських методологій та можливості появи кумулятивістських, релятивістських, інтерналістських та екстерналістських абсолютизацій.

Історичні свідчення та формування історико-еволюційної картини методології філософських досліджень: філософські та наукові тексти з описом отриманих результатів; енциклопедії та зведення знань відповідного періоду; переліки і програми дисциплін навчальних закладів; технічні прилади; засоби комунікації; форми діяльності вчених; засоби й способи організації виробництва; ідейні рухи. Історизація методологічних рефлексій науки. Філософська і методолого-філософська культура – їх

статус і взаємодія, як загальних спрямованостей освітніх рівнів та формування компетентностей. Єдність і відмінність понять «філософія», «філософські знання», «філософська культура особистості», «методологічна культура», «філософсько-методологічна культура». Класифікування філософій (філософування) за методами («емпірична», «апріорна»), за результатами («реалістична», «ідеалістична»), за мотивацією (філософія почуття – «любов до щастя», «теоретична філософія» - «любов до знань», практична філософія – «любов до дії»). Методолого-філософська рефлексія – чинник філософської, філософсько-наукової культури молодих науковців. Поняття, структура філософської культури особистості – результат освоєння й поглиблення філософсько-світоглядových, філософсько-методологічних знань, чинник самосвідомості, філософсько-наукової та громадянської активності. Реконструкція історичної еволюції взаємодії «філософія-наука» і методолого-філософська культура: принципи історизму, компаративістики, системності. Методолого-філософська культура молодого науковця та якості особистості: активно-творча позиція, відповідальність та зобов'язальність, критицизм, відчуття новизни. Методолого-філософські дослідження засновника Київської світоглядowo-антропологічної школи В.І. Шинкарука: методологічні засади філософських учень про людину; діалектичний метод як методологія суспільствознавства; філософсько-методологічні засади дослідження української культури. Актуалізація сучасних методолого-філософських досліджень і вітчизняні філософсько-персоналістичні тенденції (М.В. Попович, І.В. Бичко, А.К. Бичко, В.Г. Табачковський, В.С. Горський, Г.А. Заїченко, В.П. Іванов).

Діалогічні рецепції методолого-філософського дискурсу та уміння й навички подолання негативних наслідків кризових комунікацій постсучасності. Методолого-філософські знання та зміцнення гуманістичних засад демократичної критики. Місце і значення курсу «Методологія філософських досліджень» у системі філософських дисциплін та у педагогічному процесі. Його предмет, структура, значення, функції, роль у поглибленні саморефлексії української філософії; як засобу формування методологічної й світоглядowoї культури молодих науковців; як чинника деідеологізації філософії в умовах духовного відродження України. Методологія філософських досліджень і методи освоєння української духовності.

Тема 2. Філософські методи Античної філософії.

Історико-філософські, історико-наукові рецепції спорідненості філософських і конкретнонаукових способів пошуків досократиків. Переважання умоглядності над копітким емпіричним дослідженням у методолого-філософських рецепціях еллінізму. Філософія Фалеса як родоначальника формування наукової культури, як способу раціонального світорозуміння, орієнтації на вільний пошук та вибору «першопочатку» сущого. Поглиблення раціональності філософських досліджень у філософії Анаксимандра та Анаксимена. Поняття і проблеми філософії представників Мілетської школи – підгрунтя подальших філософських досліджень. Метафоричний та еліптичний спосіб філософування Геракліта, пошуку «архе», обстоювання ідеї єдності руху і часу. «Бо завтра для нас насправді (буде) вчора, вчора ж (було) завтра»; ідеї становлення: «Нема речей із сталими властивостями: нема буття, є тільки становлення»; ідеї злиття протилежностей: «Одне складене з усіх речей, і всі речі постають з одного». Етично-релігійний союз Піфагора та методологія філософських, природничих і математичних

досліджень його представників. Метод і предмет (елементарні теореми) геометрії піфагорійців. Універсальність поняття число. «Помножене саме на себе число і є справедливістю». Методологія філософських досліджень «розташованих попарно начал»; метод числа як «числа-моделі»: «Все є число». Метод античної символіки чисел Піфагора. Дедуктивний, діалектичний метод філософування Піфагора. Емпедокл та його філософія природи. Чотири кореня (земля, вода, повітря, вогонь) усіх речей та однопорядкові з ними первісні субстанції (Любов і Ворожнеча) – чинники філософських досліджень Емпедокла. Його здогади як вченого-природодослідника в царині біології, психології, хімії. Методологія філософування Зенона – «доведення від супротивного», «винайдення діалектики». Апорії і парадокси Зенона, аргументи мислення, їх методико-ініціююча роль у розвитку діалектичного методу, природничих методів та математики і логіки. Атомістичне мислення Демокріта, виокремлення онтологічних сфер у світі речей (як об'єктів розуму та відчуттів) і відмінності його філософських досліджень. Обстоювання необхідності використання наукових методів на шляху пізнання істини. Релятивізм та антропологізм філософування Протагора. Методологія філософських досліджень Сократа; його діалектика як метод пошуку знання шляхом запитань та відповідей. Діалектичний метод Сократа і геометричні проблеми, його кореляції з доктриною пригадування. Позитивні і негативні аспекти діалектичного методу. Діалоги як філософський жанр Платона, його діалектичний метод як метод філософування і пізнання. Успадкований Платоном від піфагорійців структурно-геометричний спосіб мислення. Підпорядкування Платоном діалектичному методу будь-якого емпіричного методу. Методологія філософських досліджень Платона та його дослідження матеріальної природи. Догматизм діалектичного методу Платона. Методологія філософських досліджень Арістотеля як засновника наукової філософії. Логіка («аналітика») Арістотеля – вчення про основні логічні закони, поняття, судження, умовиводи і метафізика. Вчення про категорії. Обстоювання діалектики потенції та акту і впровадження у філософські дослідження принципу розвитку. Проблеми діалогу як поглиблення ідей Сократа-Платона, теорії мислення як визначення понятійних форм істинності наукового дослідження. Принцип детермінізму в системі методології філософських досліджень Арістотеля.

Розуміння науки як єдиної, нерозчленованої дисципліни та методолого-філософські рецепції філософсько-наукових досліджень наукових методів у філософії Античності: метод спостереження, метод аналогії, геометрія (поділ величин до нескінченності), метод узагальнюючої (енumerативної) індукції, способи узагальнення знань причинно-наслідкових зв'язків як повторюваних (метод прецеденту), «метод обернення ознак». Метод описування в біології – Арістотель, Феофраст. Наукові методи Античності як результат спекулятивних конструкцій. Наукові дисципліни стародавньої Греції – логіка, дедуктивна математика, теоретична математика; їх автори, науковці і філософи – Арістотель, Сократ, Платон, Евдокс, Архімед, Гіпарх, Птолемей та ін.

Тема 3. Середньовіччя та Відродження у вимірах філософських методів.

Філософія Середньовіччя як «філософія слова», постулювання віри як рушійної сили філософського мислення, процедура витлумачення – його визначальна орієнтація. Філон Олександрійський – родоначальник основного – екзегетичного – методу

християнської філософії. Запровадження принципу «вчення і свідомого вибору як основи організації суспільності» (К. Чехович). Метод протестантської як реалізація герменевтичної свідомості: традиція – спосіб розуміння сучасності. «Знання про походження (Herkunft) конкретного феномена – інструмент бачення його майбутнього (Zukunft)». Климент, його апофатичний шлях пізнання Бога. Тертуліан: шлях досягнення простоти і природності через християнську віру, самопізнання, аскезу; заперечення методу символічної екзегези. Лактанцій: телеологізм як принцип християнського філософування. «Аналітичне», «теологічне», «систематизуюче» філософування Св. Августина. Осмислення часу – новий мотив філософування: як протяжності; час лише сучасний; «три види» часу; сприймання часу та здібності людини – пам'ять, ум, воля. Схоластичний метод філософування, його структура, історичне значення. Альберт Великий та його метод коментування філософських творів Арістотеля: мета філософування – оволодіння знанням. Методологія Ф. Аквінського: аргументи розуму – на аргументацію християнських догматів; раціональні доведення – на спростування єретичних вчень. Метод екзегези і споглядання та його етапи у творчості Бонавентури. Структура (поняття, судження, умовивід) інтелектуального мислення, його методологічна роль. Методологія філософських досліджень У. Окама. Еманатичні принципи філософування Майстра Екхарта, його методи містичного піднесення душі, містичного пізнання як альтернативи природному. Схоластичний метод «уявного філософування» (І. Кант) та метод еклетики, самостійного мисленого пошуку істини у період Реформації. «Вчена людина» в методолого-філософських рецепціях середньовіччя.

Гуманістичний ідеал, антисхоластична спрямованість філософування Ф. Петрарки. Антисхоластична спрямованість, гуманістичний зміст творів Піко дела Мірандола «Міркування проти астрології», «Промова про гідність людини»: вимоги універсальної значущості філософування як чинника «формування душі» та «розуміння істини». Філософія та філософування в епоху Ренесансу як відродження та розвиток інтелектуальної діяльності в суспільстві, раціональності мислення, гносеологізації філософської свідомості (Еразм Роттердамський, М. Кузанський, Дж. Бруно). Світоглядно-філософські переорієнтації епохи Відродження, піднесення наукових, методолого-філософських досліджень (М. Коперник, Й. Кеплер, Г. Галілей, В. Гільберт, В. Гарвей, А. Левенгук, Р. Бойль). Зв'язок філософських досліджень Відродження та Нового часу з проблематикою створення, розвитку наукового природознавства та наукової методології. Проблематика метафізики XVII-XVIII ст. і способи її осмислення та механістичне природознавство.

Тема 4. Філософська методологія Нового часу.

Формування методологічної самосвідомості XVII ст. як переорієнтації західноєвропейського способу філософування (Ф. Бекон, Р. Декарт, Г. Лейбніц, Б. Спіноза). Філософія антидогматизму та скептицизму Ф. Бекона та очищення свідомості від «примар». Методологічні ідеали емпіризму та раціоналізму. Індуктивізм та дедуктивізм. Аналітичне розуміння експерименту – передумова індукції Ф. Бекона. Методологія філософських досліджень Ф. Бекона та обґрунтування необхідності узгоджень науки і влади, як основної зорієнтованості першої до другої. Іntenції методології філософських досліджень Ф. Бекона і постмодерністський концепт Мішеля

Фуко «воля до знання». Філософські засади методу сумніву та чинника «світла розуму» Р. Декарта як прийоми обґрунтування достовірності знання. Методолого-філософські відмінності між античним скепсисом та сумнівами Р. Декарта. Методологічний статус всезагальності картезіанської математики. Логічний характер математичного знання і раціоналістичний метод Р. Декарта. Його філософія авторитету і методологія достовірності знання. Феномен безпосередності достовірності самосвідомості і методологія філософських досліджень Декарта; принцип достовірності правильного філософування: «Cogito ergo sum», «Дискурс про метод» Р. Декарта і правила достовірного пізнання. Гносеологічний оптимізм – засадничий принцип картезіанської методології філософських досліджень та практичної філософії. Методологічний потенціал практичної філософії Р. Декарта: людина – господар природи завдяки точному природокористуванню. Філософія монізму Б. Спінози – єдиної субстанції (Бога) та її атрибутів – мислення і природи (протяжності). Іманентність (нетрансцендентність) Бога як причини речей природи. Єдність усього існуючого в Бозі та його пізнання і відмінність між сутністю й існуванням. Поняття суцього як ідентичності багатоманіття в бутті, як того, що є і як неідентичності даному через охоплення й неданого. Бог як іманентна причина природи (*natura naturans* – породжуюча причина). Поняття свободи як єдності розуму й волі: межа реальної свободи – ступінь розвитку пізнання, відсутність зовнішнього присилування, безмежжя виявів притаманної природі конкретної істоти внутрішньої свободи. Б. Спіноза: розвиненість інтелектуального пізнання вибраних – умова досягнення свободи. Обстоювання Спінозою необхідності релігійних забобонів для натовпу, як чинника етичної поведінки через нездатність користуватися розумом. Методологія осмислення людини у філософії Б. Спінози, як єдності модусу протяжності (тіла) та модусу мислення (душі); частина природи. Геометричний (аксіоматичний) метод у філософії Б. Спінози – метод зманіфестування знання необхідного характеру взаємозв'язку частин природи. Геометричний метод у філософії та його вплив на «Дискурс про метод» Р. Декарта: ясність і очевидність аксіом геометрії проголошуються критеріями істинності будь-якого знання взагалі. Н. Мальбранш («Про шукання істини») та вимога впровадження в метафізиці геометричного методу, як засобу подолання схильності людини до заблуджень та висновування усіх наслідків з небагатьох самоочевидних метафізичних тверджень. Раціоналістичний метод Р. Декарта і Б. Спінози: спадковість, відмінність, поступовість; сучасні перепрочитання. Проблема методології філософських досліджень Б. Спінози: культурно-історична єдність рецепцій. Раціоналістичний метод Лейбніца. Ясність, чіткість та несуперечність знання і закони логіки (тотожності, суперечності і виключеного третього) як чинники перевірки істин розуму. Закон достатньої підстави як чинник перевірки «істин факту». Математичний метод і принцип творчого мислення індивідуальності. Монадологія Лейбніца і світоглядний плюралізм. Вчення про аналіз та синтез, діалектика необхідності й випадковості в системі методології філософських досліджень Лейбніца. Методолого-філософські ідеї Дж. Лока: виокремлення «здібностей душі» та співвіднесеність пошукових операцій із конкретними видами пізнання. Догматизм методології Дж. Лока. Догматичний метод філософування Лейбніца і Вольтера. Відмінності між західноєвропейськими філософськими школами – континентальними (від Декарта до Гегеля) і британською (від Лока до Міля) – як відмінності методу, пов'язані з

відмінностями метафізики (Б. Рассел). Нігілістична оцінка значення методологій філософських досліджень для природознавства в епоху Ньютона як свідчення антисхоластичності пріоритетів фундаторів класичної науки.

Тема 5. Співвідношення методів філософії та природознавства у дослідженнях І. Канта та Г. Гегеля.

Творчість І. Канта як відновлення наукового значення та практичної доцільності методологічних і моральних засад філософії. Ф. Шеллінг про подолання критичною філософією І. Канта методичного анархізму та обґрунтування нового рівня методологічної культури. Доконечність сучасного переосмислення кантівського перевороту у вітчизняних методолого-філософських та філософсько-наукових розвідках. Критична філософія І. Канта про метод наукового пізнання як про «систему взаємозв'язку вищих практичних принципів розуму з вищими принципами теоретичного природознавства». І. Кант про доконечність методів застосування розуму як шляху до самостійного філософування. Рецепції переорієнтацій методолого-філософських досліджень І. Канта в контексті теоретичного обґрунтування взаємодії математики та природознавства. Метод критичної філософії І. Канта – метод «вироблення прийомів розуму, розчленування загальної людської здібності та дослідження можливостей його поширення». Філософсько-методологічні орієнтації І. Канта: «дотримання єдино вірного методу природознавства – завдяки експерименту та спостереженню оприявнювати властивості об'єктів для наших зовнішніх відчуттів». І. Кант про головні методи наукового пізнання, його види: «науковий («схоластичний»), заснований на «ґрунтовності», та «фрагментарний» методи; «аналітичний» та «синтетичний» методи; «сілогістичний» і «табличний» методи. Взаємосуперечність та хибність скептичного й догматичного методів як «всезагальних методів філософування». І. Кант про користь і доцільність скептичного методу як «способу тлумачення недостовірного та можливого шляху до істини»; про неприйнятність скептицизму у фізиці й математиці. І. Кант про науково-дослідницьку роль «логічних переконань» та «практичних переконань» («моральної віри розуму»); про протилежність переконанню – упевненості (визнання істинності за наявності недостатніх підстав); про необхідність «розмислів» та досліджень як «способів переходу» від простої упевненості до переконаності. Упевненість та гадка у науковому дослідженні. Історичне (опосередковане) знання та пізнання у методолого-філософських пошуках І. Канта, поняття аутентичності (відповідності) та бездоганності, як вимог надійності свідчень у методології історико-філософських досліджень.

Відмінності від філософії суб'єкта (Р. Декарт, Г. Лейбніц) філософування Й.Г. Фіхте як осягнення Я в статусі незалежної від жодного субстрату чистої діяльності; тлумачення індивідуального Я та його знання як абсолютного (Бога), як істинного Самого-по-собі. Фіхтеанський метод збагнення можливості знання як ототожнення знання і знаного. Гегель про метод пізнання як про його «душу і субстанцію», про «освоєння предмета в його понятті», про «підпорядкування його методів». Метод антропологічної діалектики Л. Фейєрбаха та його критика діалектичного методу Гегеля. Метод Л. Фейєрбаха: «на основі філософських знань про людину редукувати

усе надприродне до природи, а завдяки природі усе надлюдське редукувати до людського». Істинний діалектичний метод Л. Фейєрбаха як діалог між Я і Ти.

Методологічний потенціал формально-логічних законів у методолого-філософських дослідженнях Гегеля; ідея діалектики дедукції та індукції. Антиадитивна (властивості цілого – проста сукупність властивостей його складових частин) спрямованість діалектичного методу Гегеля («Філософія природи»). Методико-гносеологічний потенціал концепцій перетворення (механічної і діалектичної) в системі філософської методології Гегеля та сучасне природознавство. Гносеологічна евристичність ідеї єдності матерії та руху (теорія фотонів), матерії та її властивостей Гегеля. Ідея Гегеля «наповненості» матерією простору і часу – «програма» новітніх наукових досліджень.

Тема 6. Некласична філософська методологія.

Домінування емпіризму у природознавстві XVIII-XIX ст. (О. Конт, В. Вевелл, Дж. Ст. Мілль): єдність і відмінність методолого-філософських вимірів. Неопозитивізм («логічний емпіризм»): смисл методології наукових досліджень – філософське обґрунтування способу розмежування наукових і ненаукових знань. Філософсько-методологічне вчення К. Поппера: принципи, методики, орієнтири. *Феноменологія Е. Гуссерля* як наука про споглядання сутності свідомості, про свідомість як «усвідомлення чогось». «Феноменологія відкривається тільки через феноменологічний метод» (М. Мерло-Понті). Місце і роль понять «інтенціональності» (спрямованості) свідомості, як умови реальності, як чистого смислотворення, і «трансцендентальний суб'єкт», як від емпіричних та психологічних чинників на шляху радикального епохе (утримання від суджень щодо існування світу). «В нас самих і ніде більше, єдність і істинне значення феноменології» (М. Мерло-Понті). Переживання світу, як «власна точка зору», - фундамент знання про світ. Феноменологічний метод Е. Гуссерля – природна орієнтація людини щодо явищ життя та можливостей існування, шлях вивільнення від упередженостей; зманіфестування спрямованості на «світ» як на корелят свідомості. Феноменологія – у чистих переживаннях свідомості створення сенсу та його покладання як наука про конструювання світу. Вимоги феноменологічного методу: а) *феноменологічна редукція* – утримання від суджень про об'єктивну реальність, що виходять за межі «чистого» (суб'єктивного) досвіду; б) *трансцендентальна редукція* – розгляд суб'єкта пізнання як «чистої» трансцендентальної свідомості, а не як емпіричної (соціальної, психофізіологічної) істоти. Нерозривність та нередукованість свідомості та буття, особистості й світу, природи, суспільства й культури як основна ідея феноменології Е. Гуссерля. Поняття конститууючої діяльності свідомості як засади формотворчої культурної активності та її результатів. «Вихідна» позиція феноменологічного методу – принципи ясності та очевидності, як виявів рефлексуючого суб'єкта. Екзистенціалізм як філософський напрям і спосіб філософування XX ст., як постулювання унікальності, непіддатності мові понять людського буття. Витоки (С. К'єркегор), версії екзистенціалістського філософування (К. Ясперс, Г. Марсель, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю). Бутійність екзистенціального способу мислення. Основна онтологічна проблема екзистенціалізму – визначення екзистенції у загальній структурі суцього, конкретизація онтологічної природи людської реальності у співвідношенні з іншими початками

світобудови. Основне онтологічне визначення екзистенції – «буття-між» (inter-esse). Особливість екзистенціальної методології – зманіфестування принципової несамостійності, проміжності характеру людського буття, його залежності від нелюдського. Незвідність екзистенціалістського методу до суб'єктивного ідеалізму. Варіативність способу екзистенціалістського тлумачення «людського іншого». Релігійний екзистенціалізм М. Бердяєва, К. Ясперса, Г. Марселя, П. Тілліха. Методологія соціального пізнання у «Критиці діалектичного розуму» Ж.-П. Сартра. Рецепції «діалектичного розуму» К. Маркса як «емпіричного канону» дослідження історії та нерозробленості теоретичного обґрунтування його правомірності. Аналіз методу ідеалістичної діалектики Гегеля, як діалектики духа та матеріалістичної діалектики К. Маркса як діалектики практики. Артикулювання Ж.-П. Сартра на доконечності людської індивідуальності, як діючого і свідомого своєї діяльності суб'єкта практики. Методологія «індивідуальні практики», визначення практики як праці, становлення людської цілісності, як основної форми «діалектичного».

«Соціальна єдність» - головна проблема Ж.-П. Сартра, методологія її вирішення. Методологія критичного раціоналізму К. Поппера, Дж. Агасі, І. Уоткінса, І. Лакатоса, його принципова антиметафізичність та антиідеологічність; етапи формування, зміст, пізнавальне та соціокультурне значення. Гіпотетико-дедуктивна методологія наукового пізнання К. Поппера – альтернатива емпіризму та індуктивізму неопозитивістів. Методологія критичного раціоналізму і традиції «соціальної інженерії» та «соціальної терапії», як філософії соціальної діяльності. Критичний раціоналізм – «нормативна методологія», його позитивні і негативні аспекти. Ідея демаркації між наукою та технологією Дж. Агасі, антропологізм його методологічної позиції. Герменевтика В. Дільтея, Е. Ротгакера, О. Больнова – методологічна основа гуманітарного знання. Альтернативність психологізації. Альтернативність психологізації процедур розуміння та граматичних (лінгвістичних) аспектів. Герменевтика Г.-Г. Гадамера – метод встановлення значення тексту (сенсу). Герменевтика як спосіб інтерпретації суспільного сенсу «буття-для-буття» різних культурних спільнот: екзистенціально-онтологічна форма герменевтики М. Гайдегера. Сучасний зміст і статус «літературної герменевтики» та «герменевтики тексту». Методологія філософської феноменології і методолого-філософські трансформації герменевтики. Герменевтика – феноменологія людського буття, конституювання можливостей останнього «бути тим, чим воно є» (Dassin'a, його екзистенціалів). Герменевтичний метод висвітлення природознавства П. Хілена як герменевтика наукового спостереження.

«Філософія абсурду» А. Камю, її методологічні аспекти: абсурд як «ясний розум», як усвідомлення своїх меж. «Бунтівна людина» А. Камю про свободу та людські права. Десакралізована історія і бунт, кредо Камю: «Я бунтую, отже, ми існуємо». Бунт як цивілізаційна передумова; типи бунту («метафізичний», «історичний», «художній»). Мистецтво як умова і перспективи змісту бунту. Поглиблення духовності, вивільнення від метафізичних, моральних, політичних заблуджень та ілюзій – зміст нового гуманізму А. Камю. Методологія філософських досліджень і художньо-образна творчість А. Камю: вимоги «повноти переживань», «ясності» та «очевидності» буття свідомості (розумного мислення), як їх синтезуючі феномени. Філософсько-методологічна еволюція змісту понять «абсурд» і «бунт»: від індивідуального заколоту до людської солідарності. Поняття «метафізичного бунту» у контексті «історичного» та

«політичного» бунту; його еволюція та загрози. «Життєвий світ» (Lebenswelt) – первинна феноменологічна реальність; його перед-заданість суб'єкт-об'єктному членуванню. Свідомість як поле значень (сенсів) у феноменологічному методі Е. Гуссерля. Ейдетичний метод – «метод феноменологічного позитивізму на засадах реального обґрунтування можливого» (М. Мерло-Понті). Метод Е. Гуссерля і спростування класичного раціоналізму. Методологія феноменології як трансцендентальної філософії, як «прагнення прямого і споконвічного контакту зі світом» (М. Мерло-Понті).

Тема 7. Плуралізм постнекласичної філософської методології.

Панорама методолого-філософських досліджень західноєвропейської філософії другої пол. ХХ ст.: конституювання плуральності, як історичного блага. Переорієнтація завдань філософій та методологій від трансцендентального обґрунтування до внутрішнього аналізу й висвітлення даної констеляції. Наскрізність методологій розрізнення імперативних та індикативних моментів часу: не тільки «новіше домагається значущості, але й старіше здатне синтезуватися в «зараз-час» (Jetzt Zeit) (Ж. Дельоз, Ж. Ліотар).

Методологія критичного соціально-філософського переосмислення капіталізму та «реального соціалізму» у працях представників неомарксизму: Р. Гароді, Л. Колаковського. «Головні напрямки марксизму: виникнення – розвиток – занепад» Л. Колаковського. Діалектико-гуманістичний напрямок неомарксизму: методологія дослідження людини як суб'єкта історичної дії, заснована на ідеях людської діяльності раннього К. Маркса («Економічно-філософські рукописи 1844 р.»). Розгалуження діалектико-гуманістичного напрямку неомарксизму – відображення плуралізму методолого-філософських досліджень: а) Франкфуртська школа (М. Горкгаймер, Т. Адорно, Е. Фромм, Ю. Габермас). Предмет зацікавлень представників: філософсько-методологічні, світоглядні засади соціальної теорії; б) Фрейд-марксизм (В. Райх, Г. Маркузе, Е. Фромм) та в) Феноменологічний неомарксизм (Е. Пачи, П. Піконе) як методологія синтезу ідей раннього неомарксизму з ідеями психоаналізу, екзистенціалізму, феноменології та філософії життя. Сцієнтистський напрям неомарксизму – відмова від марксизму як ідеології і водночас обстоювання його статусу науки (Л. Альтюссер та ін.). Вплив методології філософських досліджень представників неомарксизму на постнекласичну філософію II пол. ХХ ст. – дослідження Ж. Лакана, комунікативну філософію Ю. Габермаса, на формування постструктуралістської шизоаналітичної концепції Ж. Дельоза і Ф. Гватарі. Формування постіндустріального суспільства і занепад методології та ідей неомарксизму наприкінці ХХ століття. Методологія «позитивного екзистенціалізму» Н. Абаньяно – обстоювання статусу екзистенціалізму як «вічної філософії» людського буття, як методології «фундаментального вибору» людини, подолання страждань; як апології невизначеності та свободи в якості «субстанції людського Я». Конституювання феномена часу, як найістотнішої визначеності людини, її можливостей. Опрацювання методології дослідження історичності людського буття. Поглиблення методолого-філософських досліджень у царині практичного розуму та поглиблення критики ідеологій, перехід від «методології «Капіталу» до методології «дослідження praxis'a» (Арістотель).

Тема 8. Формально-прагматичний метод теорії комунікативної дії.

Етика дискурсу К.-О. Апеля як дійове обґрунтування демократії на засадах цінності свободи, рівності й поваги. «Трансформація філософії» К.-О. Апеля та універсалістська макроетика дискурсу як етика комунікативного розуму. Тематизація методології філософських досліджень К.-О. Апеля: «прагматичне граничне обґрунтування (Letzte Gruendung) моральних належностей»; «пояснення-розуміння»; «форми раціональності – сцієнтистська, технологічна, герменевтична, етична»; «застосування етики дискурсу до соціальних систем сучасного суспільства». Постмодерн і методологічна обмеженість філософії свідомості. Комунікативна філософія кінця ХХ-поч. ХХІ ст.: (суб'єкт-об'єктної) свідомості до неklasичної парадигми філософії мовної комунікації (К.-О. Апель, Ю. Хабермас). Трансформація трансцендентальної філософії К.-О. Апеля як аналіз вживання мови в повсякденній комунікації в ракурсі трансцендентальної (ідеальної) прагматики. Прагматика як методологічна основа філософії та обґрунтування принципу інтерсуб'єктивності. Трансцендентальна прагматика і прагматика емпірична. Методолого-філософський потенціал праць К.-О. Апеля «Трансцендентальна філософія та історія» і «Етноетика та універсалістська макроетика: суперечність чи доповняльність». Філософсько-етичний дискурс І. Канта та «ідеальна спільнота» К.-О. Апеля. Постсучасні філософування у перспективі homo obse «людини-заручника» та імперативи вміння захисту людяності. Комунікативна етика К.-О. Апеля, Ю. Габермаса та М. Ріделя як альтернатива постмодернізму. Регулятивний принцип трансцендентальної комунікації як шлях досягнення консенсусу як можливості врахування множинності людських думок і позицій. Герменевтика вимоги К.-О. Апеля «інтерсуб'єктивного порозуміння» як альтернатива «методологічному соліпсизму» Нового часу. Метод «комунікативної компетенції» К.-О. Апеля як зманіфестування взаєморозуміння з «випереджаючого рефлексією». Філософ К.-О. апеля як «трансцендентальний філософ». Трансформація філософії К.-О. Апеля вміням самонадолюження філософії як обґрунтування її власної значущості та моральної правоти – збереження трансцендентального виміру сучасного філософування. Метод актуалізації перформативних суперечностей К.-О. Апеля.

Тема 9. Філософський Постмодерн у науково-методологічних реценціях.

Історична доля постпозитивістських методологій (П. Фейєрабенд, С. Тулмін). Методологічні концепти К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса. Злети й занепади постпозитивістської філософсько-методологічної програми. Методологічний статус західної еволюційної епістемології кінця ХХ ст. (Г. Воллмер, Ф. Вуткевич, К. Лоренц, Р. Рідль, В. Каллебаут, Р. Пінкстеп, Г. Плоткін, Д. Кемпбел). Посутні риси постпозитивістської методології (філософії науки): актуалізація метафізичної, історико-наукової проблематики. Культурно-історичний контекст висвітлення генези наукових знань як істотна відмінність постпозитивістської методології та подолання дилеми «екстерналізм-інтерналізм» (Т. Кун, С. Тулмін, П. Фейєрабенд). Переосмислення проблеми раціональності як напрям постпозитивістської методологічної переорієнтації: спростування ідеї тотожності раціональності науки та її логічності й елімінації культурно-історичних засад еволюції науки. «Раціональність науки – взаємодія між вченими, їх ідеалами та їх інститутами» (С. Тулмін).

Рациональність – атрибут науки, умова всієї людської діяльності. Поняття «ірраціональність» як альтернатива терміну «раціональність» П. Фейєрабенда. Істотна орієнтація постпозитивістської методології – теорія культурно-світоглядних орієнтацій: «ідеали природного порядку»; «натуральні інтерпретації», «дисциплінарні матриці». Парадигма еволюціонізму – основа аналізу науки в культурно-історичній методології постпозитивізму. Екологічні регулятиви новітнього образу науки др. пол. ХХ ст.: орієнтація на цілісне освоєння об'єкта і системні підходи; інкорпорація активності суб'єкта в об'єкт наукового дослідження. Принцип «інтелектуальної екології». Мета, завдання, перспективи постпозитивістської методології еволюціонізму. Історико-філософська генеза трансценденталізму апріорних когнітивних структур і утвердження еволюційної епістемології. Когнітивна діяльність у світлі еволюційного підходу у середині ХІХ ст.: «гіпотеза всезагального розвитку» Г. Спенсера, Е. Маха, А. Пуанкаре. Еволюційне тлумачення когнітивних здібностей людини у наукових школах Г. Зіммеля, Е. Геккеля, А. Бергсона, В. Джемса, Ч. Пірса, Т. Ренча, К. Уодінгтона. Етологія К. Лоренца, біологія Р. Ріделя, філософія науки К. Поппера та відмінності сформування еволюційної епістемології як філософсько-методологічної дисципліни. Ідея еволюційної парадигми та еволюційна епістемологія як сучасна філософсько-методологічна дисципліна: генеза і значення методологічної свідомості. Еволюційна епістемологія – особливий метод осмислення та вирішення проблем у філософії і науці, мультипарадигмальна дослідницька програма.

Тема 10. Методологія філософських досліджень і філософсько-методологічні засади аграрних наук.

Структура і специфіка аграрних наук у сучасних філософсько-наукових вимірах. Філософсько-методологічні дослідження науково-онтологічної проблематики: системний характер об'єкта аграрних наук як єдності «штучного» та «природного». Методолого-методичні проблеми поліваріантності аспектів агровиробництва як об'єктно-предметні корелятиви агродосліджень. Філософсько-методологічні засади освоєння досвіду інтеграції суспільствознавчих, природничих, технічних та аграрно-екологічних знань і досліджень. Прикладний (вчення про агроприйоми) і теоретичний (вчення про об'єктивні закони землеробства) рівні агродосліджень та розвиток філософських основ сучасної науково-методологічної культури. Філософсько-світоглядові засади визначення об'єкта агродосліджень, як окультуреної живої природи. Діяльнісний підхід у філософсько-методологічних дослідженнях статусу й структури наукового методу і сучасні концепції аграрної діяльності. Філософсько-світоглядові виміри буття аграрно-виробничого знання, як виду знання наукового. Екстерналізм-інтерналізм як історично-наукові концепції розвитку аграрних наук. Методолого-методичні проблеми системного підходу в агродослідженнях. Філософсько-методологічні засади критики агротеософії (застосування теософії в галузях агрономії та ґрунтознавства) і неомальтузіанських підходів до проблеми зниження урожайності ґрунтів. Системна цілісність соціального й природного в агровиробництві. Філософія сучасних науково-методологічних досліджень системної цілісності соціального й природного в агровиробництві. Філософія «агрономізації» сучасних суспільних та природничих наук. Методологія «теоретизації сучасної агронауки». «Урожай» як центральне поняття в агронауках: єдність біосоціального,

соціокультурного та когнітивного вимірів. Методологічний потенціал філософських категорій «кількість» і «якість» та визначення урожаю та урожайності. Системність емпіричних і теоретичних наукових методів у агродослідженнях: сучасні тенденції. Історико-філософські, соціокультурні чинники актуалізації філософії діяльності у др. пол. ХХ ст. Фундаментальні риси феномена діяльності та їхня універсальність. Філософія діяльності та діяльнісний підхід і сучасні тенденції методології філософських досліджень. Філософія наукового методу як способу діяльності, його структура, гуманістичні ідеали.

Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин													
	Денна, вечірня форма							Заочна форма						
	ти жн і	у сь о го	у тому числі					у сь о го	у тому числі					
			л	п	ла б	і н д	с.р		л	п	ла б	і н д	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	12	13	14	15	
Методологія філософських досліджень														
Тема 1. Історико- філософський дискурс філософсько- дослідницьких методологій	1	12	1	3			8	12	1	-				11
Тема 2. Філософські методи Античної філософії	2	12	1	3			8	12	1	-				11
Тема 3. Середньовіччя та Відродження у вимірах філософських методів	3	12	1	3			8	12	-	1				11
Тема 4. Філософська	4	12	1	3			8	12	-	1				11

методологія Нового часу													
Тема 5. Співвідношення методів філософії та природознавства у дослідженнях І. Канта і Г. Гегеля	5	12	1	3			8	12	1	1			10
Тема 6. Некласична філософська методологія	6	12	2	3			7	12	1	1			10
Тема 7. Плюралізм постнекласичної філософської методології	7	12	2	3			7	12	1	1			10
Тема 8. Формально- прагматичний метод теорії комунікативної дії	8	12	2	3			7	12	1	1			10
Тема 9. Філософський Постмодерн у науково- методологічних рецепціях	9	12	2	3			7	12	1	1			10
Тема 10. Методологія філософських досліджень і філософсько- методологічні засади аграрних наук	10	12	2	3			7	12	1	1			10
Разом	10	120	15	30			75	120	8	8			104

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Методологія філософських досліджень: статус, структура, сучасне значення, національно-культурні засади.	3
2	Філософські методи дослідження як раціональні форми буття філософської культури.	3
3	Особистісність методології філософських досліджень.	3
4	Середньовічна християнська філософія і філософські методи.	3
5	Гносеологізація філософського світогляду і філософсько-дослідницькі методи Нового Часу (XVII-XVIII ст.).	3
6	Діалектичний, трансцендентальний, критичний методи німецької класичної філософії.	3
7	Постмодерністські тенденції в системі філософсько-методологічних досліджень.	3
8	Герменевтика природознавства в умовах Постмодерну.	3
9	Феноменологія Е. Гуссерля і сучасні філософсько-наукові дослідження.	3
10	Київська світоглядно-антропологічна школа у філософсько-дослідницьких вимірах.	3

5. Контрольні питання, комплекси тестів для визначення рівня засвоєння знань аспірантами.

Відповідно до «Положення про екзамени та заліки у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у Національному університеті біоресурсів і природокористування України» від 24 травня 2017 р., протокол № 11 (зі змінами від 29.05.2020, протокол № 10) для гуманітарних наук допускаються білети з трьох відкритих питань.

Орієнтовні питання для підсумкової атестації

Предмет, структура, функції, значення курсу «Методологія філософських досліджень».

Методолого-філософська культура молодого науковця – рівень розвиненості умінь та навиків інтелектуально-пізнавальної, світоглядно-особистісної реалізації потреби самовизначення у світі, знання пошуково спрямованих ідей і концепцій буття філософії.

Системи наукової методології у методолого-філософських дослідженнях Р. Декарта, Ф. Бекона, Г. Лейбніца як прояви гносеологізації філософії Нового часу (XVII-XIX ст.).

Історичне значення раціоналістичної методології Р. Декарта, Б. Спінози, Г. Лейбніца.

Смисл і спрямованість принципу «сумнівів» Р. Декарта.

Методолого-філософський потенціал принципу Р. Декарта: «Ніщо не може бути пізнаним раніше за сам інтелект».

Поняття «вроджені ідеї» у методолого-філософських дослідженнях Р. Декарта і Т. Гобса: філософський аналіз змісту, історичної долі.

Методи марксистського матеріалізму і матеріалізму фейєрбахівсько-антропологічного: методолого-філософський зміст порівнювання та історичні долі способів філософування.

Геометрія і математизоване природознавство та науково-методологічні орієнтації філософії І. Канта.

Принцип доцільності як основа трансцендентального методу І. Канта: контекст дослідження історичного світу.

Методолого-філософські дослідження І. Кантом основних способів застосування чистого розуму: емпіричний метод природознавства, метафізичний та математичний методи.

Поняття «предмет пізнання» у методолого-філософських дослідженнях І. Канта: «речі самі по собі»? чи «частина дійсності у взаємодії з нашим пізнанням»?

Статус і зміст (подібність, відмінність, протилежність) математичної і метафізичної методології у філософії І. Канта.

Розширення знання шляхом конструювання понять – сутність математичного методу наукового дослідження І. Канта: геометричне та символічне конструювання; зміст понять, сучасне значення.

«Критика чистого розуму» І. Канта як методологія критичного мислення, умова розуміння методу: стислий аналіз.

Статус, зміст трансцендентальної дедукції, поєднання рецептивності та спонтанності людського розуму – відмінності методології філософських досліджень І. Канта.

Поняття «метод» і «методологія» у метафізиці М. Гайдеггера (М. Гайдеггер «Час картини світу»).

«Правила для керівництва розумом» Р. Декарта у світлі методолого-філософських досліджень М. Гайдеггера (М. Гайдеггер «Метафізичні основоположення Декарта і Протагора»).

Смисл і значення положення М. Гайдеггера: «Усе середньовічне мислення по суті неметодичне»: короткий аналіз.

«Метафізична вагомість» феномена «метод» у методолого-філософських дослідженнях М. Гайдеггера.

Поняття «екзистенціальна феноменологія», «епохе», «інтенціональність» (intentionalitaet), «інтерсуб'єктивність», «парадокс людської суб'єктивності», «трансцендентальний суб'єкт», «феноменологічна настанова», «феноменологічна редукція», їх методолого-дослідницька спрямованість у філософії Е. Гусерля.

Сутність феноменологічного методу Е. Гусерля: короткий зміст, сучасне науково-дослідницьке значення.

Поняття «життєвий світ» (Lebenswelt) та «історичний світ»: їх зміст, співвідношення, світоглядове значення.

Поняття «ноесіс» і «ноема» в феноменологічному методі Е. Гуссерля: їх зміст, співвідношення, дослідницьке значення.

Поняття «європейське людство» Е. Гуссерля і український світ: методолого-філософські засади порівнювання.

Методолого-філософський контекст заклику Е. Гуссерля «Назад, до самих речей». «Метод убачання сутностей» у праці Е. Гуссерля «Досвід і судження. Дослідження з генеалогії логіки».

Феноменологічний метод Е. Гуссерля і екзистенціалізм: методолого-філософські рецепції взаємодії.

Екзистенція М. Гайдеггера як «інтенціональне буття», «буття-в-світі»: історико-філософські аспекти актуалізації.

Категорійна структура екзистенціалізму як сформована на засадах феноменологічного методу онтологічна тріада: «світ – буття-в-світі – буття».

Як «інтенціонально діюча суб'єктивність», як сукупність «неподільних цілісностей» феноменологічне тіло М. Мерло-Понті – всезагальний спосіб володіння світом, його одухотворення та створення корелятивної єдності зі світом.

Герменевтика як спосіб філософування; методологія герменевтики Х.-Г. Гадамера.

Герменевтика Х.-Г. Гадамера і екзистенціально-феноменологічні напрями сучасної західної філософії.

Передісторія («Про витлумачення» Арістотеля) та історія герменевтики, як способу філософування (філософська герменевтика XVIII-XIX ст. та протестантська екзегетика XVI-XVII ст.).

Герменевтика Х.-Г. Гадамера як «герменевтика традиції»: чинники філософського вишколу молодого науковця.

Онтологія настроїв та переживань як фундаментальних ознак людського існування та метод абсурду А. Камю.

Бунт як спосіб управління абсурдністю світу та поглиблення самоцінності індивідуального життя у філософських рецепціях А. Камю.

Подвійність визначення «фундаментального питання філософії» М. Гайдеггером як відмінність його екзистенціальних досліджень: сучасний контекст.

Метод і статуси філософії (філософування): відмінності, зміст філософування трансцендентального; описового (феноменологічного); інтерпретаційного (герменевтичного).

Проблема «Метод і самопізнання» у «Конституції моральності» Т. Ренча: основні положення, методолого-дослідницьке значення.

Концепція гіпертексту (Т. Нельсон) у філософії Постмодернізму, «гомогенне-гетерогенне» як культурні універсали філософського постмодерну.

Метод деконструкції Ж. Дерріди в контексті філософського постмодерну, його методолого-філософське значення.

Деконструкціонізм як радикальне переосмислення західноєвропейської метафізичної традиції та його засоби (фундаментальна онтологія М. Гайдеггера; семіологія Р. Барта; граматиологія Ж. Дерріди; шизоаналізу Ж. Дельоза і Ф. Гватарі).

Онтологічне поняття «деструкція» М. Гайдеггера як стратегія оновлення західноєвропейської метафізики; епістемологічні операції реалізації деструкції.

Методолого-філософський контекст поняття «дискурс», як центрального поняття філософського постмодерну: «дискурс нормальний» та «дискурс аномальний»; зміст понять, сучасне значення.

Поняття «законодавчий розум» та «інтерпретуючий розум» як антитези філософського постмодерну (Ф. Ніцше, М. Фуко, З. Фройд, М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гасет, Х.-Г. Гадамер, П. Рікер, Ж. Дерріда).

Поняття «маргіналізм», «рефлексивна філософська традиція», «культура мислення», «культура філософування» та «методологічна культура» в контексті буття філософії постмодерну: зміст, методологічне значення понять, сучасні тенденції розвитку.

Методолого-дослідницькі рецепції феномена «нарратив» у філософському постмодерні П. Рікера та Ж.-Ф. Ліотара: порівняльний аналіз.

«Освенцім» як слово-символ філософського постмодерну: модерн-проект і катастрофи людства у ХХ ст. – Голокост, Голодомор, Чорнобиль, Хіросіма.

Методологічне значення поняття філософського постмодерну «синергія» як зманіфестування уявлень про солідарність, співбуттійність, співіснування; поняття «співтовариство» як зманіфестування інтимної близькості; його спрямованість проти «субстанційності», «суб'єктності» людського буття.

Зразки тестових завдань для проміжної атестації:

Питання 1. Посутнє завдання сучасної методології:

1	дослідження науково-пізнавальних чинників;
2	поглиблене вивчення, раціоналізація способів життєдіяльності людини;
3	вивчення способів виробничо-господарської діяльності;
4	поглиблений аналіз функціонування суспільно-політичних ідей;
5	вивчення соціальних процесів.

Питання 2. Автор ідеї матеріалістичної діалектики як філософсько-методологічної концепції:

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

Питання 3. В умовах античного суспільства роль методології виконує:

1	алхімія;
2	астрономія;
3	теологія;
4	логічна силогістика.

Питання 4. Автор ідеї діалектики як філософсько-методологічної концепції:

(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)

Питання 5. Співвіднесіть автора та його методологічну концепцію:

«трагічна діалектика»	Т. Адорно
«негативна діалектика»	О. Конт
«соціальна фізика»	К. Маркс
«матеріалістична діалектика»	А. Ліберт

Питання 6. Автор принципу «економії мислення» як методології науки:

1	К. Маркс;
2	Ж.-Ж. Руссо;
3	Р. Авенаріус;
4	Ш.-Л. Монтеск'є.

Питання 7. Співвіднесіть мислителів із відповідними їм філософськими ідеями:

Е. Мах	«фальсифікація» як концепція методології науки
К. Поппер	«координація психічних і фізичних елементів досвіду»
І. Лакатос	«синтез знання» як методологія
Г. Спенсер	«наукові дослідницькі програми»

Питання 8. Згідно із Т. Куном, образ науки формується за:

1	«методологічними стереотипами»;
2	«логічними нормами»;
3	«історично визначеними способами діяльності наукового товариства у формі наукової парадигми»;
4	«потребами суспільно-історичної практики»;
5	«соціокультурними ідеалами».

Питання 9. Що не є істотною рисою новоєвропейської методології науки:

1	антиантропоморфізм;
2	об'єктивізм;
3	відстороненість позиції дослідника;
4	утвердження принципу детермінізму;
5	суб'єктивізація досліджень і знань.

Питання 10. «Здійснювана з використанням логічних процедур перевірка знання на істинність»:

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

Питання 11. Форма розвитку методології науки:

1	методи науки;
2	наукове пізнання;
3	методологічна свідомість;

4	потреби суб'єкта пізнання;
5	сукупність специфічних знань.

Питання 12. «Аномалією», згідно із Т. Куном, у розвитку наукового дослідження є поява:

1	нових наукових фактів;
2	нових наукових ідей;
3	нових наукових фактів, не відповідних теорії;
4	нових методів пізнання.

Питання 13. За словами М. Гайдегера, «сутність того, що нині називають наукою», у:

1	пізнанні;
2	активізації суб'єкта;
3	ускладненні об'єкта;
4	дослідженні.

Питання 14. Психоаналітичну концепцію з метою висвітлення свідомості суб'єкта наукового дослідження і вироблення нового наукового знання застосував:

1	Г. Башляр;
2	О. Конт;
3	Е. Мах;
4	П. Фейєрабенд.

Питання 15. Експериментуючою системою є:

1	«суб'єкт-об'єкт»;
2	«технічне оснащення-об'єкт»;
3	«суб'єкт-технічні пристрої»;
4	«суб'єкт-технічне оснащення-об'єкт»;
5	«суб'єкт-мета дослідження-гіпотеза».

Питання 16. Якщо мають місце із застосуванням інструментів маніпулювання явищами природи, активне розчленування та змінювання яких поки що неможливе, то це означає застосування методу:

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

Питання 17. Загальнологічним методом наукового дослідження **не** є:

1	аналіз;
2	синтез;
3	абстрагування;
4	ідеалізація;

5	узагальнення;
6	аналогія;
7	системний;
8	моделювання;
9	вірогідності;
10	суцільне спостереження.

Питання 18. Визначальним мотивом експерименту у природодослідництві є, вважає К. Ясперс:

1	«панування над природою»;
2	«реалізація «владних» мотивів життєдіяльності людини»;
3	«запитання до природи»;
4	«активізація дослідництва».

Питання 19. Як критерій істинності наукового знання, науковий експеримент утверджується:

1	в античній науці;
2	у середньовіччі;
3	у період зародження класичної науки;
4	за умов постнекласичної науки.

Питання 20. Ідея формалізації наукового дослідження і знання спрямована проти:

1	психологізму науки;
2	змістовності науки;
3	адекватності науки;
4	послідовності науки;
5	логічності науки.

Питання 21. Ідею біотичного походження чорнозему вперше обстоював:

1	О.В. Советов;
2	М.П. Катон;
3	М.В. Ломоносов;
4	М.І. Вавілов;
5	В.І. Вернадський.

Питання 22. Центральне поняття в агронауках:

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

Питання 23. Основний конкретноагрономічний метод дослідження:

1	спостереження;
---	----------------

2	вимірювання;
3	польовий дослід;
4	моделювання;
5	гіпотетико-дедуктивний;
6	вірогідності.

Питання 24. Посутнім елементом продуктивних сил у землеробстві не є:

1	сільськогосподарські рослини;
2	грунти;
3	сорти;
4	системи землеробства;
5	добрива;
6	сільськогосподарська техніка;
7	методи реформування агросектора.

Питання 25. Головний засіб виробництва у землеробстві:

1	техніка;
2	земля (грунт);
3	засоби захисту рослин;
4	агрокультура;
5	агрознання.

Питання 26. Визначальний аспект раціонального використання землі:

1	мінімальне використання техніки;
2	підвищення родючості землі;
3	застосування нових технологій;
4	збагачення агрокультури;
5	максимальне використання техніки.

Питання 27. Закон оптимуму у землеробстві:

1	механізація, застосування техніки;
2	раціональне співвідношення факторів урожаю;
3	інтенсифікація агровиробництва;
4	екологізація агровиробництва;
5	максимальне використання природного фактору.

Питання 28. Не є посутнім законом землеробства:

1	«сукупності дії факторів виробництва урожаю»;
2	«мінімуму-оптимуму-максимуму»;
3	«плодозміни»;

4	«повернення речовини у ґрунт»;
5	«закон Бойля-Маріотта».

Питання 29. Ідеал науки як системотворчий чинник наукової культури формується у:

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

Питання 30. Центральний чинник діяльності землеробства:

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

6. Методи навчання.

Ефективність виховально-навчальної діяльності зумовлюється цілою низкою чинників, чи не найвизначальнішими у контексті яких є методи і форми. Це пояснюється тим, що якраз відповідно до конкретно застосовуваних методів, прийомів безпосередньо реалізується суб'єкт-суб'єктна взаємодія, можуть і повинні враховуватися викладачем особливості, потреби, інтереси аспіранта, віднаходиться шляхи, чинники вдосконалення вже задіяних методів та прийомів, вироблення й упровадження більш раціональних, зрештою, виявлятися здібності аспірантів, демократизуватися педагогічний процес.

Щодо класифікації останніх у науково-методичній літературі існують найрізноманітніші підходи. Як видається, адекватним є виокремлення «словесних (лекція, бесіда, розповідь), наочних (демонстрація ілюстрацій, приборів), практичних (вправи, лабораторні)» методів. Залежно від рівня співпраці викладача і студентів, тобто, у першу чергу від залучення останніх до творчого пошуку у процесі викладання та учіння, методи поділяються також на *продуктивні (проблемно-пошукові)* і *репродуктивні*. Як і в науковому дослідженні, у педагогічному процесі вибір і застосування того чи іншого методу викладання та учіння також здетермінується відповідністю об'єкту. У даному випадку – чиннику, об'єднуючому діяльність викладача і аспіранта у визначену цілісність, чиннику знаньовому – логіці розвитку філософського знання у єдності процесу його викладання і учіння. На ефективне зреалізування цього і спрямовані методи навчання. У навчально-виховному процесі можуть застосовуватися наступні методи активізації навчання: дослідницький, діалогічний, проблемний, розвивальні вправи, альтернативні повідомлення, коментування першоджерел, «мозкового штурму», диспут та реферативно-доповідна форма.

Засвоєння аспірантами навчального матеріалу та здобуття загальних та фахових (спеціальних) компетентностей забезпечується наступними формами навчання: *лекція* (вступна, тематична, заключна); *семінарське заняття*.

Традиційно основними вимогами до навчальної лекції у закладах вищої освіти є науковість, доступність, аргументованість, емоційність викладу матеріалу, єдність форми і змісту, зв'язок з іншими методами викладання, і в першу чергу – із семінарськими заняттями, а також із організацією самостійної роботи студентів і особливо ж із їх роботою науково-дослідною.

Семінар (від лат. *seminarium* – розсадник) традиційно застосовувався як форма обговорення вченими складних наукових проблем. З часом він утвердився у якості загальноновизнаної форми навчального процесу у вищих навчальних закладах. На сьогодні практика вищої школи передбачає використання різних типів семінарських занять, серед яких, однак, все ж переважають: «фронтальний», семінар з підготовленими доповідями, *комбінований*. Згідно першого типу семінарського заняття, у ньому беруть участь усі присутні, відповідаючи на додаткові питання. Згідно другого типу, на семінарі заслуховуються попередньо підготовлені окремими аспірантами доповіді, у яких, зокрема, поглиблено, тобто із використанням додаткової літератури та першоджерел, аналізуються ті чи інші аспекти питань. Теми доповідей, література визначається викладачем і пропонується аспірантам. Семінарське заняття буде успішним за умов належної підготовленості до нього як аспірантів, так і викладача. Аспіранти повинні ознайомитися із матеріалом стосовно винесених на семінар питань у підручниках, посібниках, першоджерелах, коротко законспектувати його, підготувати розгорнуті плани виступів з кожного питання плану.

Реферат – лаконічне коротке висвітлення основних аспектів визначеної теми у єдності проведеного її теоретичного аналізу та можливої аргументованої критики поширених у даній галузі знань (напрямку досліджень) проблематичних та суперечливих припущень, ідей, висновків. І, разом з тим, - обстоювання логічно й змістовно викладених нових ідей. Тому письмовий реферат є важливим інтегративним чинником у системі в цілому теоретичної і, зокрема, філософсько-наукової освіти молодих науковців. Завдяки підготовці реферата поглиблюються уміння й навички переосмислення засвоєних на лекціях і семінарах філософсько-наукових знань та навички реалізовувати їх цілеспрямовано – з метою висвітлення обраної теми.

А отже, останнє – вибір теми реферата – є процедурою надзвичайно вагомою і відповідальною.

Важливішою вимогою, якої необхідно при цьому дотримуватися, є зв'язок з актуальними науковими проблемами, що відповідають індивідуальним дослідницьким інтересам кожного аспіранта – обраній ним темі дисертаційного дослідження.

Тема реферата узгоджується з викладачем.

Адже кожна тема дисертаційного дослідження, її конкретний аспект можуть і повинні, зрештою, бути проаналізовані у контексті філософських основ, а пошук максимально сприйнятних і виправданих варіантів і здійснюється у співпраці аспіранта з викладачем. Як майбутні педагоги аспіранти повинні враховувати, що співпраця з викладачем з приводу вибору й конкретизації теми реферата з «Методології філософських досліджень» може також розглядатися як форма реалізації педагогіки співробітництва. Так, завдяки відповідним консультаціям визначаються світоглядні, методологічні, аксіологічні та інші ракурси наукових дисертаційних тем аспірантів – у якості тем рефератів.

А поглибленню спеціалізації тематики рефератів і обґрунтованому, оптимальному їх вибору сприятиме ретельне засвоєння змісту лекційного курсу та семінарських занять з «Методології філософських досліджень».

Не узгоджена з викладачем тема реферата не рецензується і не оцінюється.

А тому, отже, слід також враховувати, що відповідальне відношення до вибору теми й підготовки реферативних доповідей, аналітичних розвідок та інших форм

підготовки з «Методології філософських досліджень» є і повинно бути дійовим чинником істотного підвищення теоретичного, методико-методологічного рівня майбутнього дисертаційного дослідження аспіранта, змістовності, послідовності, аргументованості проведення аналізу та висвітлення самостійно здійснюваних ним наукових пошуків і відкриття нових знань, удосконаленню умінь опрацювати необхідні літературні джерела, навиків пошуку нової інформації, що в умовах сучасного інформаційного суспільства є одним з найнагальніших завдань науковця.

7. Форми контролю.

Відповідно до **«Положення про екзамен та заліки у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у Національному університеті біоресурсів і природокористування України» від 24 травня 2017 р., протокол № 11 (зі змінами від 29.05.2020, протокол № 10)**, вивчення здобувачами вищої освіти дисципліни «Методологія філософських досліджень» супроводжується поточним контролем та проміжною атестацією.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів вищої освіти до виконання поставлених завдань. Реалізується перевіркою рівня опрацювання визначених темою питань та усною доповіддю (максимально 2 бали).

Проміжна атестація проводиться після вивчення програмного матеріалу і має визначити рівень знань здобувачів вищої освіти з програмного матеріалу, отриманих під час усіх видів занять і самостійної роботи. Проміжна атестація здобувачів вищої освіти з курсу «Методологія філософських досліджень» реалізується після опрацювання кожної теми у формі письмового індивідуального дослідного завдання (підготовка реферативної доповіді, аналітичної розвідки, словника основних термінів і понять теми). Вага письмової роботи у загальній оцінці за тему складає не більше 5-ти балів.

Додатково оцінюються результати неформальної освіти та науково-дослідницька активність аспірантів (участь у конференціях різного рівня та опублікування наукових праць).

Засвоєння здобувачем вищої освіти програмного матеріалу вважається успішним, якщо рейтингова оцінка його становить не менше, ніж 60 балів за 100-бальною шкалою. За таких умов від допускається до підсумкової атестації у формі екзамена.

8. Розподіл балів, які отримують здобувачі.

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 **«Положення про екзамен та заліки у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у Національному університеті біоресурсів і природокористування України» від 24 травня 2017 р., протокол № 11 (зі змінами від 29.05.2020, протокол № 10)**.

Таблиця 1. Співвідношення між рейтингом здобувача вищої освіти і національними оцінками

Оцінка національна	Рейтинг здобувача вищої освіти, бали
Відмінно	90 -100
Добре	74-89
Задовільно	60-73
Незадовільно	0-59

Для визначення рейтингу здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ (до 70 балів):

$$R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{АТ}}$$

9. Методичне забезпечення.

Максюта М.Є. Активізація педагогічного процесу: семінарські заняття з філософії: Навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей ОС «Бакалавр». Київ: Вид-во НУБіП України, 2017. 81 с.

Максюта М.Є. Філософія в системі освіти: монографія. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 384 с.

Максюта М.Є. Філософія: навчально-методичний посібник для філософської підготовки аспірантів та пошукувачів. Київ: «Персонал», 2019. 86 с.

10. Рекомендована література.

Основна:

Кант І. Критика сили судження / Пер. з нім. В. Терлецький. Київ: Темпора, 2022. 904 с.

Максюта М.Є., Соколова О.М. Філософія науки: гуманітарно-педагогічний синтез: монографія. Херсон: Вид-во ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 310 с.

Гусерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Київ: Темпора, 2021. 304 с.

Ніцше Ф. Шопенгауер як вихователь. Сутінки ідолів / Пер. з нім. А. Савченко. Харків: Фоліо, 2020. 187 с.

Філософія у публічному просторі: Між академічністю й популярністю. *Філософська думка*. 2017. №1. С. 6-27.

Андрос Є. Володимир Шинкарук: антропологічний поворот в українській філософії другої половини ХХ сторіччя. *Філософська думка*. 2017. №1. С. 66-74.

Честертон Г.К. Вічна людина / Пер. з англ. Остапа Гладкого. Львів: «Свічадо», 2020. 344 с.

Юркевич П.Д. Читання про виховання / Пер. з рос. Л. Кудрик. Львів: «Апріорі», 2021. 220 с.

Додаткова:

Кушаков Ю.В. Про метод діалектики в пізнанні. *Вісник Київського університету. Серія «Філософія»*, 1978, №7. С. 23-31.

Кушаков Ю.В. Марксівська критика застосування діалектики Гегелем. *Філософська думка*. 1974. №3. С. 14-21.

Куплін В. Передмова: Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / Пер. з нім. В. Купліна. Київ: Дух і Літера, 2009. С. 7-14.

Вахтель А. «Картезіанські медитації» Едмунда Гусерля: Історія і термінологія твору. Передмова перекладача: Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Київ: Темпора, 2021. С. 13-38.

Кебуладзе В. Місце і роль твору Едмунда Гусерля «Досвід і судження» у розвитку феноменологічної філософії: Досвід і судження. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Київ: Темпора, 2021. С. 320-334.

Малахов В.С. До характеристики герменевтики як способу філософування. *Філософська і соціол. думка*. 1951. №6. С. 65-76.

Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: Підручник. Київ: Лібра, 1999. 488 с.

Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії: Навч. посібник для студ. гуманіст. спец. вищ. навч. закл. Київ: Міжнар. фонд «Відродження», 1996.

Гусєв В. Картезіанська метафізика і наукове пізнання: Вимога раціональності: спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури. Київ: Український філософський фонд, 1996. С. 7-11.

Пролеєв С. От «Sola Fide» к «Ego Cogito»: Вимога раціональності: спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури. Київ: Український філософський фонд, 1996. С. 17-23.

Шамрай В. От «Ego Cogito» к «Contract Social»: Вимога раціональності: спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури. Київ: Український філософський фонд, 1996. С. 23-28/

Мінаков М. Сумнів Декарта і критика Канта: Вимога раціональності: спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури. Київ: Український філософський фонд, 1996. С. 31-33.

Заїченко Г. Р. Декарт та пошуки метафізики ХХ століття: Вимога раціональності: спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури. Київ: Український філософський фонд, 1996. С. 45-48.

Хома О. Індепінт і «дедуктивний метод» Декарта: Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т.2. / Під керівн. Барбари Кассен. Київ: Дух і Літера, 2011. С. 117-124.

Балібар Е. Лож'є С. Аденсудія, діяльність, дієвість, агенція: Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т.2. / Під керівн. Барбари Кассен. Київ: Дух і Літера, 2011. С. 422-428.

Кебуладзе В. Бернгард Вальденфельс – феноменолог Чужого. Післямова перекладача: Вальденфельс В. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ: ППС, 2002. С. 198-202.

- Кебуладзе В. Історія розвитку феноменологічної філософії в Україні. *Філософська думка*. 2009. №1. С. 5-12.
- Шевченко В.І. Проблема методу пізнання в українській філософії. *Філософсько-антропологічні читання '95*. Випуск 2. Київ, 1996.
- Шинкарук В.І. Методологічні засади філософських учень про людину. *Філософська антропологія: Екзистенціальні проблеми*. Київ: Педагогічна думка, 2000. С. 8-49.
- Больнов О.Ф. Філософська антропологія та її методичні принципи: Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями: Хрестоматія. Навч. посібник / Упорядн. В.В. Лях, В.С. Пазенок. Київ: Ваклер, 1996. С. 96-111.
- Шинкарук В.І. Про методологічну роль філософських категорій. *Філософська думка*. 1984. №1. С. 3-11.
- Шинкарук В.І. До питання про принципи діалектики як методології суспільствознавства. *Філософська і соціологічна думка*. 1993. № 9-10. С. 20-34.
- Кант І. Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. Київ: ППС, 2005. 178 с.
- Лук'янець В.С., Соболев О.М. Філософський постмодерн: Навч. посібн. для викладачів, студентів, аспірантів. Київ: Абрис, 1998. 352 с.
- Чехович К. Християнський націоналізм. Львів: ЛА «Піраміда», 2019. 556 с.
- Campbell, Donald T. (1974), «Evolutionary Epistemology.» In *The philosophy of Karl R. Popper*, edited by P. A. Schilpp, LaSalle, IL: Open Court, pp. 412-463.
- Guthrie W.K.C. A history of Greek philosophy William Keith Chambers Guthrie Vol. 1, The earlier Presocratics and the Pythagoreans. Cambridge: Cambridge University Press 1962. 539 p.
- The Oxford handbook of presocratic philosophy / edited by Patricia Curd and Daniel W. Graham. Oxford: Oxford University Press, 2008. 588 p.
- Vollmer, Gerhard (2005), «How is it that we can know this world? New arguments in evolutionary epistemology» in *Darwinism & Philosophy*, (eds.) V. Hösle and Christian Illies, Notre Dame, IND: University of Notre Dame Press.
- Bryan Magee. Confessions of a Philosopher: A Personal Journey Through Western Philosophy from Plato to Popper. Modern Library, 1999. 480 p.
- Hildebrand R. Geist. Mübingan, Darmstadt, WBG, 1966.

11. Інформаційні ресурси.

1. Електронна бібліотека Національного університету біоресурсів і природокористування України (Увага! доступна з локальної мережі університету). <https://nubip.edu.ua/node/17325>
2. Сервіс «Що почитати?» від наукової бібліотеки НУБіП України. https://docs.google.com/forms/d/1BF7MgOL6r23R0kb8KN5KyxQ4vA7Q6D7IKdcD4FW1e74/viewform?edit_requested=true
3. Електронна бібліотека кафедри філософії НПУ імені М.П. Драгоманова. http://kph.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=25&Itemid=23

4. Безкоштовний онлайн-курс на платформі Prometheus «Філософія» від розробників – викладачів та аспірантів НТУУ «КПІ».
https://courses.prometheus.org.ua/courses/KPI/PHIL101/2016_T2/about
5. Безкоштовний онлайн-курс на платформі Prometheus «Наукова комунікація в цифрову епоху» від розробників – викладачів та співробітників Національного університету «Києво-Могилянська академія» у співпраці з компанією «CLARIVATE ANALYTICS», ГО «ЕЛІБУКР» та проектом «FOSTER».
https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:UKMA+SCDA101+2020_T1/about
6. Інформаційний простір сталого розвитку: <https://responsiblefuture.com.ua/>
7. Комплексна програма «Школа ефективного мислення» дає вам можливість для різнобічних тренувань навичок мислення. <https://vumonline.ua/course/school-of-effective-thinking/>

У програмі зараз доступні такі курси на онлайн-платформі ВУМ:

- [Креативне мислення](#) – про те, як думати творчо, шукати оригінальні підходи до різних ситуацій, створювати нові ідеї, що мають цінність. Ця якість – мислити творчо – притаманна кожній людині від народження.
- [Вступ до критичного мислення](#) – як навчитися «тверезо» дивитись на світ, вміти критично сприймати отриману інформацію, не піддаватися маніпуляціям.
- [Стратегічне мислення](#) – як побачити вікно можливостей, впіймати тренд та вчасно опинитися в потрібному місці.
- [Інтегральна динаміка. Еволюція мислення, лідерства, економіки і політики](#) – йдеться про ефективну модель еволюції мислення, лідерства та управління, що описує розвиток психосоціальних систем різного масштабу: людина, компанія, народ, людство в цілому і куди рухається світ.
- [Сталий розвиток: нова філософія мислення](#) – це про те, як не загубити нашу планету, думати на рівні того, що технології та людська діяльність можуть завдавати шкоди біосфері, і цей вплив у 21-му столітті вже стає незворотнім. Мислити стало - означає подивитись на життя з такого ракурсу.